

**GERMANII DIN BASARABIA (1814-1940). SUCCINTĂ
RETROSPECTIVĂ¹**
**THE GERMANS FROM BASARABIA. A SUCCINCT
RETROSPECTIVE**

Vasile Ciobanu*

Abstract

The article briefly presents the political, economic and cultural history of the German minority from Basarabia, starting with 1814, when German colonists were first brought to the south of the province by the Russian authorities (Basarabia had been annexed by Russia in 1812) until 1940, when most of the German population was forced to leave Basarabia following the conclusion of the Ribbentrop-Molotov Pact.

Keywords: Basarabia, German Minority, 1814-1940, colonisation, emigration.

După răpirea Basarabiei în 1812, guvernele țariste au adus coloniști pentru a spori numărul populației și veniturile obținute de aici, pentru a-și întări stăpânirea și pentru a apăra granița de sud. Primii coloniști germani au fost aduși în 1814, din ducatul Varșoviei, și au fost așezați în sudul provinciei, formând primele 7 sate. Au urmat alți coloniști din Württemberg, Prusia, Bavaria, Saxonia, așezați în 24 de sate. În 1856 erau înregistrați 24159 germani (=2,4% din totalul populației provinciei). Coloniștii au primit pământ, în medie câte 18 ha de familie. La jumătatea secolului al XIX-lea, ei aveau în total 144 000 ha. Prin cumpărări și deșteleniri, până la 1918 ei au dublat această suprafață, întemeind pentru tinerii căsătoriți așa-numitele „colonii fiice”, datorită natalității crescute. Până la 1940, numărul satelor în care trăiau germani, deseori alături de locuitori de alt neam, a trecut de 140 sate. În 1918 numărul lor era estimat la 75 000 de germani. La 1930 recensământul înregistra 81089 locuitori germani (2,8% din totalul populației). Ei ocupau locul al VI-lea între minoritățile naționale din Basarabia, după ruși, ucraineni, evrei, bulgari, găgăuzi. Germanii erau răspândiți în toată Basarabia, dar marea lor majoritate trăiau în cele trei județe din sudul provinciei: Cetatea Albă, Cahul și Tighina. Germanii formau majoritatea în plasa Tarutino (aveau 55,8% din totalul populației), așezarea cu același nume fiind o adevărată capitală a germanilor

¹ Textul de față a fost destinat Catalogului Expoziției „O experiență europeană. Moștenirea istorică și culturală a germanilor din România”.

* Cercetător științific I, Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu, vasileciobanu47@yahoo.com.

basarabeni. Marea lor majoritate locuiau în sate și doar 0,9% în orașe (Chișinău, Cetatea Albă). În proporție de 95%, ei erau luterani și țineau de Consistoriul Evanghelic C.A. de la Petersburg, iar după 1919 au devenit o parte integrantă a Bisericii Evanghelice C. A. din România.

În timpul stăpânirii ruse ei au avut la început autonomie în administrarea comunelor, au fost scutiți de serviciul militar și au ajuns să aibă gospodării frumoase. Dar această etapă a fost urmată de măsuri de rusificare. Puținii lor intelectuali se formau în limba rusă. În prima Dumă de Stat, în 1906 a fost ales deputat și un reprezentant al germanilor din Basarabia, Andreas Widmer, urmat apoi, în a doua Dumă, de Johannes Gerstenberger. După intrarea Rusiei în război cu Germania, ei au fost priviți ca inamici, așa cum s-a întâmplat și cu ceilalți conaționali ai lor din întregul imperiu rus. În 1915 germanilor li s-a interzis folosirea limbii materne în școală și biserică. În același an, două legi le cereau să-și lichideze averile, pentru că urmau să fie deportați în Siberia.

Au fost salvați de evenimentele revoluționare din 1917. În noile condiții politice, germanii din sudul Rusiei au încercat să se organizeze, cei basarabeni jucând un rol important în această acțiune. În congresul din mai 1917, de la Odesa, ei au trimis o delegație de 43 de persoane. Aici s-a înființat Uniunea Germanilor din Sudul Rusiei (Verband der Deutschen Südrusslands). Cu această ocazie, a început și organizarea germanilor basarabeni. La 1 iunie 1917, ei au ales, la Sărata, un comitet avându-l ca președinte pe decanul pastorilor din sudul Basarabiei, Daniel Haase (1877-1939), și vicepreședinte pe Andreas Widmer (1856-1931). Comitetul trebuia să se ocupe de problemele agrare și cele școlare, considerate cele mai importante pentru coloniștii germani.

Basarabia a fost cuprinsă de frământările politice revoluționare declanșate în Rusia de revoluția din februarie 1917. La 7 noiembrie 1917, bolșevicii conduși de Lenin au luat puterea în Rusia. Soldații din trupele ruse care luptaseră pe frontul din România au plecat spre case și au produs grave dezordini și atacuri în Basarabia. La Chișinău s-a constituit, în octombrie 1917, Sfatul Țării, din care făceau parte și 36 de delegați ai minorităților naționale din Basarabia. Acesta a proclamat, în decembrie 1917, Republica Democratică Moldovenească. Bandele înarmate bolșevizate au pus în pericol ordinea și liniștea publică în tânăra republică, lipsită de o forță care să restabilească liniștea. Conducerea Sfatului Țării a făcut apel la armata română, care a trecut Prutul începând din 10/23 ianuarie 1918. Sfatul Țării a proclamat a doua zi independența Republicii Democratice Moldovenești, iar în ședința sa din 27 martie/9 aprilie 1918 s-a supus la vot rezoluția pentru unirea Basarabiei cu România. Rezultatul a fost: 86 de voturi pentru, 3 împotrivă, 36 de abțineri și 13 absențe și s-a declarat unirea Basarabiei cu România. Germanii au avut doi reprezentanți în Sfatul Țării: pe Philipp Almendinger și pe Robert von Lesch. Almendinger a declarat că el și colegul său se abțin, deoarece nu aveau mandate să se pronunțe în acest sens, doar o adunare a germanilor din Basarabia având acest drept. Hotărârea de la Chișinău a fost

comunicată și regelui Ferdinand, care a felicitat adunarea, iar la 9/22 aprilie 1918 a semnat decretul-lege care aproba hotărârea de unire de la Chișinău.

În aceste condiții, germanii basarabeni au înțeles că desprinderea lor din blocul germanilor din sudul Rusiei și de piața de desfacere a Odesei le oferise deja avantajul de a fi fost feriți de atacurile bolșevicilor după sosirea armatei române în Basarabia. În 20 ianuarie 1919, o conferință reunită la Tarutino a constatat unirea Basarabiei cu România și întreruperea legăturilor cu Consistoriul de la Petersburg încă de la sfârșitul anului 1917. Totodată, a fost ales un consistoriu al Bisericii Evanghelice Luterane din Basarabia, cu sediul la Tarutino, condus de pastorul Daniel Haase și de Andreas Widmer. Conducătorii germanilor din Basarabia au început pregătirile pentru organizarea unei adunări a reprezentanților lor, care a avut loc la Tarutino, în 7 martie 1919. Prezidat de pastorul Daniel Haase, congresul a adoptat o rezoluție care releva că germanii basarabeni au avut, încă din martie 1918, „cea mai serioasă dorință pentru unirea cu România”. Se constata apoi că Basarabia, a cărei populație majoritară erau românii, s-a unit cu statul român. „Având în vedere acest fapt, și congresul coloniștilor germani din Basarabia declară unirea cu Regatul României și este de convingerea fermă că coloniștii germani din Basarabia vor trăi în pace și unire cu poporul român, uniți sub același sceptru”. Totodată, congresul germanilor basarabeni dădea expresie speranței „că nu se va face niciodată imposibilă păstrarea și dezvoltarea caracterului lor național”. În acest sens, delegații reuniți la Tarutino considerau drept o garanție hotărârile Sfatului Țării referitoare la egalitatea tuturor locuitorilor, la autonomia bisericii și a școlii. În cuvântarea sa de încheiere, D. Haase a subliniat importanța actului, a mulțumit guvernului român pentru că a înlăturat pericolul bolșevic și a cerut celor prezenți să-și dovedească statornicia și loialitatea față de noua patrie. Prezent la congres din partea guvernului României, Gherman Pânteia (1894-1968) a dat asigurări pentru solicitudinea de care va da dovadă statul față de cererile justificate ale minorităților naționale. În telegrama trimisă ministrului pentru Basarabia, Daniel Ciugureanu (1885-1959), aflat la Chișinău, se preciza că germanii au aderat la unire „fără nicio condiție și pentru vecie”. Congresul a ales o delegație compusă din Daniel Haase, Andreas Widmer și Daniel Erdmann (1866-1941) pentru a prezenta guvernului și regelui Ferdinand rezoluția adunării. Delegația, însoțită de Gherman Pânteia, a exprimat credința față de tron și a expus doleanțele germanilor basarabeni, pe primul loc situându-se abrogarea legilor din 1915, care le luau pământurile. După relatarea lui Pânteia, Regele Ferdinand și-a exprimat bucuria dublă, ca rege și ca german, față de decizia luată de germanii din Basarabia. Ziarele românești au salutat această nouă adeziune a unui grup de germani din România, care venea după acelea ale germanilor din Bucovina și sașilor transilvăneni. La 8 octombrie 1919 a apărut decretul regal prin care coloniștii germani basarabeni erau repuși în posesia drepturilor lor anterioare, a pământurilor de care fuseseră deposedați în urma legilor din 2 februarie și 13 decembrie 1915 ale guvernului țarist. În 22 octombrie 1919, o adunare a germanilor

basarabeni a mulțumit regelui și, la propunerea lui Ion Inculeț (1884-1940), ministru pentru Basarabia, a ales doi reprezentanți: pe Albert Mauch (1867-1960) și pe Jakob Wagner, care să facă parte dintr-o eventuală delegație a minorităților din România la Conferința de Pace de la Paris. Problemele germanilor din Basarabia au fost gestionate de comitetul lor, ales în 1917. Ei s-au raliat la platforma electorală comună a germanilor din România, semnată, la 6 septembrie 1919, la Timișoara, și de reprezentanți ai germanilor din Basarabia, în vederea primelor alegeri parlamentare din noul stat român.

În 30-31 iulie 1920, târgul Tarutino a găzduit un nou congres, care a ales Consiliul Național German pentru Basarabia (Der Deutsche Volksrat Bessarabiens), în frunte cu Christian Kalmbach, ca for suprem de conducere politică și națională. Congresul a adoptat și un program național (Volksprogramm) și a exprimat din nou loialitatea germanilor față de Regatul Român. Totodată, s-a votat adeziunea la Uniunea Germanilor din România (Verband der Deutschen in Rumänien), constituită în anii 1919-1921. La 6 noiembrie 1919 a apărut la Tarutino primul număr al săptămânalului Deutsche Zeitung Bessarabiens, care își propunea să fie un purtător de cuvânt al cercurilor conducătoare. În alegerile parlamentare din noiembrie 1919 au fost aleși și 3 deputați germani: Daniel Bittau (1866-1936), Daniel Erdmann (1866-1941) și Johannes Gerstenberger (1862-1930) și un senator, Andreas Widmer. Acesta din urmă era ales pe lista Partidului Țărănesc Basarabean, făcând parte și din comitetul de conducere al acestei grupări conduse Ion Inculeț. În 1920 au fost aleși 4 deputați, iar în 1922 și 1926 câte unul, în persoana pastorului Daniel Haase, care între anii 1926 și 1934 a fost și președintele Consiliului Național al Germanilor din Basarabia. Din 1934, adepții ideilor naziste s-au înmulțit și în Basarabia, iar în acest an a fost ales în fruntea Consiliului un reprezentant al lor, Otto Broneske (1899-1989).

În planul vieții politice trebuie menționat și momentul 1924, al răscoalei de la Tatar Bunar, pusă la cale de propaganda bolșevică. În septembrie 1924, în primele momente, critice pentru autorități, germanii din Sărata și din alte comune au luptat cu răsculații până la sosirea unităților militare românești. Acest fapt a fost apreciat de guvernul liberal, care i-a decorat pe participanți, a subliniat patriotismul germanilor din Basarabia și a promis că își vor putea păstra identitatea în continuare. În realitate, s-au obținut doar câteva concesi în domeniul învățământului.

Pe plan economic trebuie menționat că germanii din Basarabia au fost, în perioada de până la 1918, aproape toți agricultori. Ei produceau cereale, plante oleaginoase (floarea soarelui și soia în anii '30 – pentru industria germană), creșteau vite, cultivau legume și viță de vie. Meseriile au fost practicate deseori de țărani care mergeau și la câmp. Acestea erau deci legate de întreținerea uneltelor și mașinilor agricole și de prelucrarea primară a unor produse agricole. După 1918 și în domeniul economic s-au produs schimbări. Reforma agrară din 1920 a expropriat în Basarabia suprafețele de peste o sută de hectare. În total au fost expropriate 31 800 ha de la diferiți proprietari și alte 56 000 ha pe care germanii le

lucrau în arendă. Despăgubirile acordate au trezit mari nemulțumiri. Un număr de țărani germani fără pământ au primit loturi de 6 ha, în total 8200 ha. Agricultură a cunoscut câțiva ani grei, când producția a fost compromisă de intemperii (secetă). Industria germanilor basarabeni era într-o fază de început. În anul 1921 existau 68 de mici fabrici și ateliere, dintre care 34 prelucrau produse agricole locale, 14 erau fabrici textile, câteva produceau pluguri și mașini agricole simple; în 1919 s-a înființat o tipografie, care a tipărit primul ziar al germanilor basarabeni. Esențiale pentru dezvoltarea economică, băncile au fost înființate și în așezările germane din Basarabia. Astfel, existau dinainte de 1918 câteva asemenea instituții la Mannsburg, Șabo, Sărata. După acest an au fost întemeiate 7 bănci cooperative la Tarutino, Borodino, Beresina, Paris ș.a. În anii crizei din 1929-1933, datoriile țăranilor la aceste bănci treceau de 16 000 de lei pentru fiecare membru. Întrucât s-a permis plata în produse, datoriile s-au redus la 481 lei pentru un membru în 1933. Cooperativele de consum ale germanilor, în număr de 31 la 1933, resimțeau lipsa creditului. În 1921 s-a înființat Uniunea Economică, o centrală a cooperativelor care se ocupa cu adunarea și vânzarea produselor agricole ale membrilor și cu aprovizionarea cu unelte și mașini agricole. Centrala a subzistat crizei economice din 1929-1933.

Viața culturală a germanilor din Basarabia a cunoscut o evoluție ascendentă de la colonizare până la emigrarea din 1940. Primii coloniști au avut școli improvizate pe lângă biserici. În 1844 s-a înființat o școală pentru învățători la Sărata, care a oferit personal didactic calificat. La început se învăța în limba germană, iar din 1870 școlile germane au fost subordonate consiliilor județene (zemstvelor), învățarea limbii ruse devenind obligatorie. Tot acum s-a desființat autonomia comunală. Din 1892, învățământul se făcea numai în limba rusă, obținându-se pentru școlile germane o derogare: în primii doi ani de școală se predă în germană. La începutul secolului al XX-lea, comunele au construit școli noi, le-au renovat pe cele vechi, le-au dotat cu materiale didactice; la Tarutino s-au ridicat două edificii pentru gimnaziile băieților și fetelor. Cel dintâi a devenit cea mai bună școală de învățători, pentru toți germanii din sudul Rusiei. Din 1918 s-a predat aici în limba germană, ambele școli devenind licee cu 8 clase. Introducerea, în 1925, a bacalaureatului în limba română a fost o problemă dificilă pentru toate școlile minorităților naționale din România.

Cele peste o sută de școli germane elementare au fost preluate de statul român în 1919, considerându-se că au fost școli de stat și până atunci. Elita germanilor a arătat că acestea erau școli confesionale comunale și nu trebuiau preluate de stat. Ca urmare a războiului, comunele nu au putut plăti salariile învățătorilor și atunci zemstva Cetatea Albă a preluat această sarcină. Acesta a fost motivul etatizării, împotriva căreia elita germanilor din întreaga țară a avut intervenții în parlament și la diferitele guverne. Preluarea s-a făcut în etape; în 1931, din 126 de școli germane, doar 3 mai erau ale comunelor. În școlile de stat predarea se făcea numai în limba română, dar salariile învățătorilor erau mai mari

ca în școlile comunale. Strădaniile liderilor politici ai germanilor au dat rezultate doar în contextul politic internațional de la sfârșitul perioadei interbelice: în septembrie 1939 s-au retrocedat comunelor 57 de de școli comunale și s-a aprobat înființarea a 6 școli particulare cu predare în limba germană.

Alături de școli, un exponent principal al vieții culturale și sociale au fost asociațiile, înființate mai ales după 1918. Astfel, Liga Învățătorilor (Lehrerbund), întemeiată în 1908, a fost transformată în 1923 în Asociația Învățătorilor Germani din Basarabia (Deutscher Lehrerverein in Bessarabien), în 1920 s-a constituit Uniunea Studenților Germani Basarabeni (Deutsch-bessarabische Hochschulverband), în 1922 se înființau la Sărata un Muzeu de Istorie (Kulturhistorische Museum) și Asociația Muzeului (Museumsverein), care avea în 1939 400 de membri, asociații ale tineretului, asociații sportive ș.a. O intensă activitate teatrală de amatori, muzicală (coruri, fanfare) s-a dezvoltat pe lângă școli. În 1933 aceste reuniuni au constituit Uniunea Asociațiilor de Cultură Germane (Verband der deutschen Kulturvereine). Seri de lectură, biblioteci și cursuri de vară s-au organizat și cu sprijinul Ligii Culturale a Germanilor din România (Kulturamt de Deutschen in Rumänien), cu sediul la Sibiu.

De la primul ziar al germanilor din Basarabia, apărut în 1919, s-a ajuns în anii '30 la 4-5 publicații, cu mai multe suplimente. Tirajul lor ajungea la 3000-4000 de exemplare, numărul cititorilor depășind, desigur, această cifră, întrucât germanii erau etnia cu cel mai mare procent de școlarizați din Basarabia (63% în 1919).

Întreaga viață națională, socială și culturală a germanilor din Basarabia – ca și a celorlalte grupuri de conaționali din România - a fost afectată de propaganda nazistă și de amestecul guvernelor germane în acest spațiu, prin intermediul ajutoarelor pentru economie și pentru cultură venite din patria-mamă. Acest amestec a culminat cu decizia lui Hitler de a-i evacua pe germanii din Basarabia, Bucovina de Nord și Dobrogea, în urma pactului Ribbentrop-Molotov, semnat la 23 august 1939. Pentru germanii basarabeni exista justificarea de a-i sustrage stăpânirii sovietice după ocuparea Basarabiei de către sovietici (începând din 28 iunie 1940), cu acordul Germaniei naziste. În acest scop, guvernul german a semnat un acord cu cel sovietic, la 5 septembrie 1940. O comisie de emigrare germano-sovietică s-a ocupat de operația propriu-zisă, tragică pentru germanii siliți să-și părăsească gospodăriile de o viață și aproape întregul rod al muncii lor și a înaintașilor lor, veniți în acest spațiu în urmă cu mai bine de un veac. Pe listele de emigrare au fost trecute 93 318 nume. Doar două mii de persoane au mai rămas în Basarabia din vechea comunitate germană. Emigranții au fost duși spre Germania din Galați și din alte porturi dunărene, cu trenul și mai ales cu vapoarele, pe Dunăre. Ei au ajuns în lagăre de tranzit și apoi în teritoriile din Polonia ocupată. În ianuarie 1945, în fața înaintării armatelor sovietice, ei au trebuit să părăsească noile lor gospodării, împreună cu alte milioane de refugiați germani din Polonia și din Țările Baltice. Se estimează că cca 10 000 dintre germanii basarabeni nu au supraviețuit acestor grele încercări.

Bibliografie:

Jakob Becker, *Bessarabien und sein Deutschtum*, Verlag Eduard Krug, Bietigheim/Württemberg, 1966.

Alexandru Bobeică, *Sfatul Țării. Stindard al renașterii naționale*, Universitas, Chișinău, 1993.

Ștefan Ciobanu, *Unirea Basarabiei. Studiu și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917-1918*, Chișinău, București, 1929 (reeditat 1993).

Ștefan Ciobanu, *Basarabia. Populația, istoria, cultura*, Editura Știința, Chișinău, 1992.

Handwörterbuch des Grenz- und Auslandsdeutschtums, coordonatori: C. Petersen, O. Scheel, P.H. Ruth, H. Schwahn, vol. I, Breslau, 1933, p. 406-411.

Vasile Ciobanu, „Germanii din Basarabia și Liga Culturală a Germanilor din România (1922-1931)”, în *In honorem Alexandru Moșanu. Studii de istorie medievală, modernă și contemporană a românilor*, coord. Nicolae Enciu, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2012, p. 407-420.

Horst Eckert, *Aufstieg, Wirken und Fall des Oberpastor Daniel Haase. Ein biographischer Versuch*, s.l., 2012.

Luminița Fassel, *Das deutsche Schulwesen in Bessarabien 1812-1940. Eine komparativ-historische und sozio-kulturelle Untersuchung*, Verlag Südostdeutsches Kulturwerk, München, 2000.

Mariana Hausleitner, *Deutsche und Juden in Bessarabien 1814-1941. Zu Minderheitenpolitik Russlands und Großrumänien*, IKGS Verlag, München, 2005.

Mariana Hausleitner, *Die interethnische Beziehungen der Deutschen in Bessarabien im 19. und 20. Jh.*, în „Südostdeutsches Archiv”, XLVI/XLVII, 2003/2004, p. 79-111.

Dirk Jachomowski, *Die Umsiedlung der Bessarabien-, Bukowina- und Dobrudschadeutschen. Von der Volksgruppe in Rumänien zur „Siedlungsbrücke” an der Reichsgrenze*, R. Oldenbourg Verlag, München, 1984.

Ortfried Kotzian, *Die Umsiedler. Die Deutschen aus West-Wolhynien, Galizien, der Bukowina, Bessarabien, der Dobrudscha und der Karpatenukraine*, Langen Müller, München, 2005.

Ion Nistor, *Istoria Basarabiei*, Cernăuți, 1923 (ediție și studiu bibliografic de Stelian Neagoe, Humanitas, București, 1991 și Cartea Moldovenească, Chișinău, 1991).

Cornelia Schlarb, *Tradition im Wandel. Die evangelisch-lutherischen Gemeinden in Bessarabien 1814-1940*, Böhlau Verlag, Köln, Weimar, Wien, 2007.

Cornelia Schlarb, Bessarabiendeutsche im Spiegel der „Kirchlichen Blätter aus der Evangelischen Landeskirche A.B. In Siebenbürgen bzw. Rumänien“, în „Heimatkalender 1997. Jahrbuch der Deutschen aus Bessarabien“, anul 48, Im Eigenverlag des Hilfskomitees der Evangelisch-Lutherischen Kirche aus Bessarabien e.V., Hannover, 1997, p. 30-74.

Ute Schmidt, *Die Deutschen aus Bessarabien. Eine Minderheit aus Südosteuropa (1814 bis heute)*, ediția a III-a, Böhlau Verlag, Köln, Weimar, Wien, 2006.

Ute Schmidt, *Basarabia. Coloniștii germani la Marea Neagră*, Cartier, Chișinău, 2014.

Hugo Schreiber, *Die Deutschen in Bessarabien zwischen den beiden Weltkriegen*, în „Heimatkalender 1997. Jahrbuch der Deutschen aus Bessarabien“, anul 48, Im Eigenverlag des Hilfskomitees der Evangelisch-Lutherischen Kirche aus Bessarabien e.V., Hannover, 1997, p. 16-30.

Olga Schroeder, *Die Deutschen in Bessarabien 1914-1940. Eine Minderheit zwischen Selbstbehauptung und Anpassung*, Stuttgart, Bessarabiendeutscher Verein e.V., 2012.

Olga Schroeder-Negru, *Bibliographie zur Geschichte und Kultur der Bessarabiendeutschen 1918-1940*, Essen, 2001.

Svetlana Suveică, *Basarabia în primul deceniu interbelic (1918-1928): modernizare prin reforme*, Editura Pontos, Chișinău, 2010.

Vitalie Văratec, *Politica Rusiei față de germanii basarabeni în 1914-1915*, în „Revista istorică“, 4, 1993, nr. 9-10, p. 879-885.